

Forord

Subjektivitet og narrativitet hænger snævert sammen – nogle vil mene uløseligt. Vi skaber og forstår fortællinger på grundlag af vores erfaringer, følelser og tanker, altså den måde vi som bevidste subjekter oplever os selv og verden på. Og vi formidler, gestalter og producerer oplevelser og forståelse af os selv gennem de fortællinger vi frembringer. Sat på spidsen: Vi forstår subjektivitet narrativt og fortællinger subjektivt. Således må en refleksion over hvad selv-bevidsthed og subjektivitet er nødvendigvis tage stilling til det forhold, at vores oplevelser af os selv, af andre og af verden er indvævet i et narrativt spind. Men samtidig må det narratologiske studie af fortællinger være modtagelig overfor filosofiske og psykologiske beskrivelse af grundlæggende subjektive strukturer af den simple grund, at fortællinger skabes og modtages af subjekter, samt i deres narrative forløb og strukturer repræsenterer og gestalter subjektivitet.

På den ene side synes det altså åbenbart, at menneskets tilgang til sig selv og den verden det lever i er formidlet og formet gennem de historier det fortæller. Subjektivitet fremstår derfor med en narrativ struktur. På den anden side er det at fortælle en aktivitet – noget nogen gør – og der ligger dermed et subjekt med alle dets erfaringer og oplevelser bag fortællingerne. Derfor er det plausibelt at antage, at fortællinger »skylder« noget til disse subjektive bevidsthedsformer, og at et studie af de grundlæggende subjektive strukturer vil kunne kaste lys over og forklare visse af de narrative strukturer. Med andre ord, på den ene side så synes viden om narrative strukturer, dvs. narratologien, at kunne bidrage væsentligt til en forståelse af menneskelig subjektivitet, og på den anden side forekommer den filosofiske undersøgelse af subjektivitet, og her i særdeleshed fænomenologien, at kunne bidrage til vores forståelse af fortællinger (både til skabelsen og receptionen, samt fortællingens indre struktur).

Af disse kortfattede betragtninger er det tydeligt, at »subjektivitet og narrativitet« benævner et problemkompleks, som skriger på tværdisciplinært samarbejde ikke blot mellem forskellige empiriske særvidenskaber (narratologi, lingvistik, semiotik, psykologi, antropologi), men ligeledes mellem det videnskabelige studie af fortællinger og filosofiske undersøgelser af bevidsthed og selv. Dette nummer af *K&K* er blevet til i et forsøg på at skabe eller befordre et sådant møde. Dette har affødt en række analyser og betragtninger omkring narratologiens styrker og begrænsninger i redegørelsen for den subjektive dimension – dimensionen af subjektiv

givethed, førstepersonsoplevelse – både i og uden for den litterære fortælling. Alle artikler i dette nummer har på den ene eller anden måde dette problem som deres hovedtema, og det vil blive behandlet i en blanding af originale forslag og analyser og syntetiserende oversigtsartikler, der sætter de aktuelle narratologiske diskussioner ind i en bredere teorihistorisk sammenhæng.

Overordnet set er dette nummer sammensat således, at det bevæger sig fra de filosofiske og generelle overvejelser om forholdet mellem subjektivitet og narrativitet til de litteraturvidenskabeligt-narratologiske beskrivelser af de forskellige måder subjektivitet gestaltes og repræsenteres på i litterære fortællinger (en undtagelse herfra er den indledende temablok med artikler af og om Käte Hamburger, som vi qua dens status af relancerende introduktion af en klassisk teoretiker har valgt at placere helt i front). Undervejs i denne bevægelse fra de mere almene og spekulative betragtninger til de mere konkrete, narratologiske vil de forskellige forfattere forsøge at stille og besvare en række grundlæggende spørgsmål:

1. Har enhver erfaring af sin egen subjektivitet (selv-bevidsthed) form af en lille fortælling eller forudsætter enhver selv-fortælling en »ikke-narrativ« form for subjektivitet?
2. Kan de generelle og almene narrative skemaer føres tilbage til fænomenologisk set primitive »mikro-narativer«, manifesteret direkte i fx perceptionserfaringen?
3. Er det muligt at forklare muligheden af litteratur overhovedet og litteraturens foretrukne temaer på baggrund af en række formodede antropologiske konstanter, der kendetegner mennesket som art?
4. Er de narratologiske studier af plot-strukturer og fortælle-strukturer, således som disse traditionelt er blevet udformet og bedrevet, tilstrækkelige til at begribe og forklare den subjektivitet, der gestaltes og udtrykkes i litterære fortællinger?
5. Hvordan og på hvilke niveauer af en tekst kan subjektivitet komme til udtryk og hvordan kan man operationalisere et begreb om subjektivitet i en empirisk-narratologisk sammenhæng (fx hvilke konkrete tegn i teksten kan man pege på)?
6. Hvordan har forskellige narratologiske skoler begrebet problemet om subjektivitet i fortællinger og er det muligt bilægge deres indre uoverensstemmelser eller afgøre hvem der har ret?

Disse forskellige spørgsmål rejser hver især problemer af filosofisk, videnskabsteoretisk og konkret fortælleteoretisk art.

Vi lægger i dette nummer ud med en oversættelse af Käte Hamburgers

vigtige tekst fra 1965 »Endnu engang: om at fortælle«. Hamburger udgør en omstridt figur i fortælleforskningen på grund af hendes banebrydende eller kætteriske opfattelse af at menneskelig subjektivitet kan repræsenteres på en unik måde i såkaldt episk fiktion (tredjepersonal fortællen), og vel at mærke en måde, der ikke kun er en fornemmelsessag, men kan dokumenteres på en præcis sproglig vis. Hendes til tider marginaliserede position i det narratologiske landskab til trods, finder redaktionen af dette nummer, at Käte Hamburger har leveret et særdeles originalt bidrag til den litterære fiktionsteori. Der kan rejses mange indvendinger mod hende, men det ændrer ikke ved, at nogle af hendes indsigter endnu den dag i dag fremstår som prægnante og uopgivelige, i hvilken teoretisk eller empirisk ramme de så end lader sig forsvare bedst. Käte Hamburgers indflydelse har måske været hæmmet af, at hun stod i et teoriehistorisk vadested i Tyskland i 50'erne: på den ene side tænkte hun langt mere begrebsligt og formelt end det meste af den samtidige psykologiske eller stilistiske litteraturteori, på den anden side arbejdede hun stadigvæk før det afgørende teoretiske gennembrud i litteraturvidenskaben med strukturalismens udbredelse i 60'erne, og det mærkes ved, at hun så at sige egenhændigt opbygger sit eget teoriapparat til lejligheden. Hvor en datid har kunnet opfatte hende som »alt for teoretisk«, har en eftertid måske snarere set hende som lidt hjemmestrikket og præ-teoretisk. I artiklen, vi her har valgt at oversætte, forsvaret Hamburger sig mod noget af al den kritik, som fremkom i kølvandet på hendes fortælleteoretiske hovedværk fra 1957 *Die Logik der Dichtung*, og fremfører en række nye argumenter for sin position. Artiklen bidrager således med en grundig diskussion af Hamburgers teori om 3.personsfortællinger på tre af dens mest afgørende og omdiskuterede områder: Tempus-forhold, fortællerens status og fiktionens status.

Käte Hamburgers stil og teori kan virke vanskelig og fremmedartet, og artiklen vi har valgt at oversætte kan, alene fordi den forudsætter hovedværket bekendt, ikke i sig selv stå som en introduktion til hendes teori. Derfor bliver Hamburgers artikel fulgt af Nils Gunder Hansens introduktion til *Die Logik der Dichtung*. Hamburgers bog fra 1957 er et ambitiøst og originalt forsøg på at forankre den litterære genre-teori og læserens fænomenologiske fornemmelser for forskelle på typer af litteratur i sproglige og sprogteoretiske forhold. Nils Gunder Hansen redegør for den udsagnsteori, som er Hamburgers sprogteoretiske afsæt, og gennemgår derefter minutøst de bestemmelser af den episke fiktion (de tredjepersonale fortællinger), som er hovedhjørnesteinen i hendes fiktionsteori. Derefter gengives hendes bestemmelser af den lyriske genre, jeg-fortælling, drama og film. Artiklen konkluderer, at Hamburgers arbejde rum-

mer uopgivelige ansatser, men at der også kan rejses en del såvel teoretiske som mere common sense agtige indvendinger mod det.

Efter disse to indledende artikler vil Dan Zahavi stille skarpt på nogle af de filosofiske problemer i forholdet mellem subjektivitet og narrativitet. I sin artikel tager han den for tiden populære antagelse at selvet er en narrativ konstruktion under kritisk behandling. Ifølge denne narrative antagelse gælder, at hvis jeg ønsker at forstå, hvad det vil sige at være et selv, så bør jeg undersøge de historier, som jeg og andre fortæller om mig selv, for disse historier konstituerer den jeg er. Dan Zahavi problematiserer denne tankegang og argumenterer for, at vi nødvendigvis må operere med et mere primitivt og fundamentalt begreb om selv, et begreb som ikke kan indfanges af eller reduceres til narrative strukturer. I en parallel bevægelse hævder han, at der er et afgørende aspekt ved det at være et andet individ som den narrative tilgang også går fejl af. Dan Zahavis artikel er således et forsvar for det synspunkt, at der er grænser for den forståelse af selv og den anden som fortællinger kan bibringe os.

Jørgen Dines Johansen argumenterer i sin artikel for en opfattelse af fortællinger, der ikke ligger langt fra nogle af de synspunkter, man finder hos Dan Zahavi. I særdeleshed synes de at være enige om at snarere end at forstå subjektet i lyset af litteraturen, bør man forstå litteraturen i lyset af subjektet. Jørgen Dines Johansen forsøger at vise, hvorledes litteraturen er den diskurs, der fremstiller menneskets oplevede omverdensforhold i dets totale, men samtidig fragmenterede tilstand. Som art er vi karakteriseret ved enestående hjernekapacitet, lang barndom, ingen brunstperioder, høj levealder og evnen til at indgå i arbejdsmæssige og sociale fællesskaber. Jørgen Dines Johansen hævder, at der hertil kommer at mennesket nødvendigvis altid indgår i fem relationer, til sin egen krop, sin egen psyke, til den anden, til de andre og til den ydre natur. Jørgen Dines Johansen argumenterer for at disse to forhold er både hvad der muliggør litteraturen, og hvad den handler om.

Peer F. Bundgaard er i sit bidrag betydelig mere optimistisk end Dan Zahavi med henblik på muligheden for at finde narrative strukturer på de mest primitive erfaringsmæssige niveauer. Hvor Dan Zahavi afviser gyldigheden af at beskrive basale subjektive oplevelsesstrukturer som »proto-fortællinger« eller »mikro-narrativer«, er dette netop hvad Peer F. Bundgaard foreslår. Sidstnævnte forsøger i sin artikel at bestemme det narrative skemas oprindelse i perceptionen af intentionel bevægelse i modsætning til mekanisk bevægelse. Skellet mellem mekanisk og intentionel bevægelse er af afgørende betydning for mennesket, og det narrative skema, som hviler på denne skelnen, hævdes derfor at være et grundlæggende kognitivt forståelsesskema. Derfor optræder det ifølge

Peer F. Bundgaard heller ikke udelukkende i det kunstnerisk-fortællende domæne. Det er snarere et semantisk kompositionsprincip, der er virksomt i mange forskellige felter.

Thor Grünbaums bidrag kan betragtes som en bro mellem de filosofiske, antropologiske og semiotiske generelle betragtninger og de mere konkrete fortælleteoretiske problemstillinger. Thor Grünbaum tager et centralt fortællefænomen – den »direkte fremstilling«, det at man synes at se det fortalte direkte for det »indre øje« – op til fornyet overvejelse og argumenterer for, at hverken det traditionelle studie af plottet eller af diskursen har kunnet indfange det. I særdeleshed argumenterer han for, at fortællingers repræsentation af simple kropslige handlinger har til funktion at berige de narrative sekvenser med en visualiserende kraft: Disse repræsentationer gør fortalte scener »parate« til at blive visualiseret af læseren. Ved at gennemgå først plot-narratologiens traditionelle opfattelse af fortalte handlinger og handlingsforløb, dernæst fortælleteoriens traditionelle opfattelse af »direkte fremstilling«, når Thor Grünbaum frem til en alternativ beskrivelse af de fortalte handlinger og deres funktion i fortællinger, der trækker på ressourcer i fænomenologisk orienterede opfattelser af subjektivitet.

De to efterfølgende artikler af dette nummer af *K&K* behandler de forskellige måder, hvorpå subjektivitet repræsenteres i fortællinger, og de forskellige teorier og fortælleteoretiske stridigheder, der har verseret herom. Særskilt sidste problematik optager Gorm Larsen i dennes bidrag. Han giver en oversigt over en tilbagevendende fejde i litteraturteorien, som har stået om, hvorvidt den litterære fortælling alment er udstyret med en fortæller eller ej. Afhængig af om man antager en positiv eller negativ indstilling overfor fortælleren, tegner der sig to hovedparadigmer i fortælleteorien. Gorm Larsen argumenterer, at de to retninger er forbundet via udsigelsesbegrebet. På baggrund af en redegørelse for Käte Hamburgers og Émile Benvenistes teorier om udsigelse argumenterer Gorm Larsen for, at de forskellige fortolkninger af udsigelsen ikke skal forstås som konkurrerende, men at der narratologisk og strukturelt set er tale om forskellige niveauer at analysere og forstå subjektivitet på, som tilsammen tegner et sammensat billede af subjektiviteten i fortællinger.

Marianne Wolff Lundholt behandler i sin artikel, hvorledes subjektivitet bliver repræsenteret helt nede på de fortællende teksters syntaktiske niveau. Hun argumenterer derfor for anvendelsen af lingvistiske metoder i studiet af fortællinger og angiver forskellen på lingvistisk narratologi med dens interesse i fortællingens »hvordan« og traditionel narratologi med dens interesse i fortællingens »hvem«. Artiklens overordnede påstand er, at vi ved at ændre fokus fra fortælleren til tekstens enkelte bestanddele, åb-

ner op for et ofte overset betydningsniveau, nemlig det betydningsniveau, der eksisterer udelukkende i kraft af sprogets såkaldte funktionsord eller i sammenkædningen af ordene. Dette eksemplificeres bl.a. gennem Helle Helles novelle »Der er ikke flere sennepsmarker i Danmark« (2002) og Jan Sonnergaards »Blackout« (1997).

Nummerets sidste artikel er af teoriehistorisk karakter. Jørgen Holmgaard følger, hvordan fænomenologiens franske hovedmand, Merleau-Ponty, fra en markant Hegel-orientering i midten af 1940'erne gradvis ændrer sin opfattelse af sprog og erkendelse, indtil den ved hans død i 1961 kommer tæt på strukturalismens. Bag ved denne udvikling tegner sig et større mønster af indbyrdes modsatrettede tanketraditioner i den franske kontekst: på den ene side den franske Hegel-fortolkning, som med Kojève og Hippolyte vinder frem i 1930'erne og 40'erne, på den anden side Lévi-Strauss' genoplivning og strukturalistiske videreudvikling i 1950'erne af Durkheim-Mauss-traditionen. Merleau-Pontys teoretiske bane følger således en mere generel udvikling, der dog med Derridas strukturalismekritik i 1960'erne igen skifter retning; den fænomenologiske linie bliver på ny synlig og gamle divergenser genopstår i ny form.

Dette nummer af *K&K* er det endelige resultat af en proces der startede med et to-dages seminar »Subjektivitet og Narratologi« afholdt d. 29.-30. april 2004 organiseret af redaktørerne i fællesskab med Lisa Käll i et samarbejde mellem Danmarks Grundforskningsfonds Center for Subjektivitetsforskning og Center for Narratologiske Studier, Syddansk Universitet. Tak til alle dem som har hjulpet til, og især til Sofie Kluge for oversættelsen af Hamburgers tekst.

Thor Grünbaum og Nils Gunder Hansen

Redaktionelt

Lise Busk-Jensen og Jørgen Holmgaard valgte med afslutningen af tidsskriftets jubilæumsnummer – *K&K* 100 – at trække sig tilbage fra redaktionen. De har deltaget i tidsskriftets redaktion siden 1982 hhv. 1970 og føler nu, at tiden må være inde til, at opgaverne løftes af andre. De bliver dog fremover at finde som medlemmer af redaktionspanelet. De to fortsættende redaktører supplerer sig snarest med nye redaktionsmedlemmer.

Red.

